

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ К. Д. УШИНСЬКОГО»**

ЧЕЛАК ОЛЕКСАНДР ПЕТРОВИЧ

УДК 32 – 027.541 (477)

**РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗМІНИ
СВІТОВИХ ПРІОРИТЕТІВ ПРОСТОРОВОГО РОЗВИТКУ**

АВТОРЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук**

Одеса - 2017

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
НАУМКІНА Світлана Михайлівна,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського (м. Одеса),
завідувач кафедри політичних наук і права

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
ЄВТУШЕНКО Олександр Никифорович,
Чорноморський національний університет імені Петра Могили (м. Миколаїв),
завідувач кафедри публічного управління та адміністрування

кандидат політичних наук, доцент
КРАСНОПОЛЬСЬКА Тетяна Миколаївна,
Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри політичних теорій

Захист відбудеться 13 квітня 2017 р. об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.053.06 в Державному закладі «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» за адресою: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, ауд. 55.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського»: 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 36

Автореферат розісланий 11 березня 2017 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. І. Ростецька

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження зумовлена нагальною потребою українського суспільства у зміцненні процесів демократизації та регіоналізації, де регіональна політика виступає провідним рівнем національної політики розвитку. Світові тенденції суспільного розвитку свідчать про те, що всі економічні та соціально-політичні процеси відбуваються на місцевому рівні і вимагають від держав відповідного інституційного, політико-правового та матеріального забезпечення розвитку.

Сучасні країни світу мають певний досвід здійснення просторового розвитку, однак сучасність свідчить про певні зміни як на концептуальному та теоретико-методологічному рівні, так і в практиці формування та здійснення регіональної політики. Отже, перед політичною наукою та практикою постає актуальна проблема з'ясування змін у змісті орієнтирів світового розвитку задля формування ефективної регіональної політики в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми кафедри політичних наук і права Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» «Соціально-політичні проблеми України в контексті глобальних процесів» (№ державної реєстрації 0114U007155), одним із виконавців яких є дисертант.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є з'ясування змісту регіональної політики України в контексті змін світових орієнтирів просторового розвитку.

Досягнення поставленої мети зумовило постановку та вирішення наступних **задач**:

- виявити основні тенденції еволюції теоретичних уявлень про регіональну політику в межах суспільних наук;
- проаналізувати основні теоретико-методологічні підходи до дослідження регіональних процесів в суспільних науках;
- здійснити теоретичне обґрунтування концепції регіонального розвитку;
- дослідити регіональний розвиток в контексті сучасного глобалізаційного дискурсу;
- проаналізувати теоретико-методологічний вимір змісту інституту місцевого самоврядування в сучасній системі влади в державі;
- визначити напрямки та ступінь впливу виборчої системи на інститут представництва на місцях;
- дослідити місцеві ради як уособлення інституту представництва на місцях;
- проаналізувати еволюцію складових сталого регіонального розвитку;

- з'ясувати орієнтири та критерії вимірювання просторового розвитку на рівні регіону;
- визначити вплив територіальної організації влади на зміст регіональної політики;
- дослідити вплив інституту місцевого самоврядування на регіональний розвиток сучасних держав;
- визначити шляхи формування матеріального забезпечення регіонального розвитку;
- дослідити практику здійснення регіональної політики в країнах світу та в Україні зокрема.

Об'єктом дисертаційного дослідження виступає сучасна концепція та практика просторового розвитку в країнах світу.

Предметом дослідження є засади формування та функціонування регіональної політики України в контексті світового досвіду просторового розвитку.

Методологічною основою дисертаційного дослідження виступають як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання. При побудові дисертаційного дослідження автор роботи спирався на діалектичну методологію дослідження та дедуктивний метод викладення матеріалу, тобто будував роботу шляхом руху від загального до часткового, що дало змогу просуватися від загальнотеоретичних визначень процесів регіоналізації та просторового розвитку до визначення сучасного змісту та інструментів політики регіонального розвитку в провідних країнах світу та в Україні зокрема. Крім того, при дослідженні окремих тем застосовувалися інституційний підхід, а також аналітичний, порівняльний, системний, структурно-функціональний методи тощо.

Запровадження інституційного підходу дозволило проаналізувати місце та роль держави, а також інститутів місцевого та регіонального самоврядування в процесі формування та здійснення регіональної політики в сучасних країнах світу. Застосування аналітичного методу дозволило якісно проаналізувати літературні джерела щодо визначення теоретичних засад процесів регіоналізації, сталого та просторового розвитку, глобалізаційних процесів тощо.

Для виявлення спільних та відмінних рис в практиці запровадження регіональної політики в сучасних країнах світу застосовувався порівняльний метод, а запровадження емпіричного та соціологічного методу аналізу документів дозволило проаналізувати положення основних документів країн світу, що регулюють регіональну політику та діяльність основних політичних акторів на рівні регіону та держави загалом. Зокрема, до аналізу бралися конституції країн світу, нормативні документи Європейського союзу та ООН.

Наукова новизна одержаних результатів. В ході даного дослідження отримано результати та висновки, які мають певну наукову новизну.

Уперше:

здійснено політологічне дослідження концептуальних засад формування політики регіонального розвитку України, в якості яких

постають концепції глобалізації, сталого та просторового розвитку, які відображають сутність сучасних суспільно-політичних та економічних процесів в світі, охоплюють всі аспекти розвитку з збереженням уваги на людині як його кінцевій меті;

обґрунтовано доцільність зміцнення інструментів державного регулювання регіонального розвитку в здійсненні регіональної політики України, в якості яких обрано інструменти стратегічного планування, фінансової політики та активізації підприємницької активності;

розроблено рекомендації щодо удосконалення регіональної політики України, зокрема запропоновано переглянути стратегічні засади регіонального розвитку кожного окремого регіону України, продовження фінансової децентралізації шляхом передачі певних соціальних функцій держави та відповідних доходів на регіональний рівень тощо;

удосконалено:

теоретичне знання про глобалізаційні процеси в світі, зокрема про актуалізацію регіональних процесів;

знання про сучасний вимір цілей суспільного розвитку, які ґрунтуються на концепції сталого розвитку, уособлюються в документах ООН та відображаються в стратегічних документах національного рівня;

уявлення про регіональну політику сучасних держав у частині актуалізації складових просторового розвитку, які є сукупністю економічних, соціальних, політичних, екологічних показників та відповідають орієнтирам сталого розвитку;

дістали подальшого розвитку:

методологічні засади та інструментарій дослідження регіональної політики, зокрема можливості інституціонального підходу та порівняльного методу дослідження кращих практик регіональної політики в країнах світу;

знання про європейські стандарти регіональної політики, зокрема про еволюцію цілей регіонального розвитку та інструменти його досягнення;

уявлення про способи територіальної організації влади та їх вплив на регіональну політику;

теорія місцевого самоврядування в частині обґрунтування інституту регіонального самоврядування як самостійного інституту публічної влади в сучасних державах;

знання про адміністративно-територіальні реформи та децентралізаційні процеси як спосіб формування дієвого регіонального рівня влади в державі;

уявлення про еволюцію регіональної політики в Україні, її періодизацію та сучасний зміст тощо.

Практичне значення одержаних результатів полягає в обґрунтуванні рекомендацій теоретико-методологічного змісту щодо вдосконалення регіональної політики України в частині зміцнення складових регіонального розвитку, що відповідатиме загальносвітовим тенденціям суспільного розвитку та сприятиме сталому розвитку держави загалом.

Результати, отримані в процесі дослідження, можуть бути використані органами державної влади та регіонального самоврядування при проведенні процесу реформування, формуванні стратегії регіонального розвитку тощо. Теоретичні узагальнення, висновки і пропозиції дисертації можуть бути матеріалом для подальших наукових досліджень та дискусій щодо напрямків удосконалення сучасної системи влади в Україні в умовах глобалізаційних викликів та переходу до сталого розвитку.

Головні положення та висновки цього наукового дослідження можуть бути корисними при розробці спецкурсів з політичної науки, місцевого самоврядування, основ демократії, політичного управління тощо, а також навчально-методичних програм, посібників та довідкової літератури з питань здійснення державної політики та регіонального розвитку в сучасній Україні.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації викладені автором у виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події» (2015 р.), «Актуальні проблеми взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України» (2015 р.), «Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів» (2015 р.), «Сучасна українська держава : вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів» (2016 р.), «Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави» (2016 р.), «Країни Східного партнерства – V4: проблеми і перспективи співпраці» (2016 р.), «Філософський дискурс ХХ століття : спроба теоретичного прогнозу» (2016 р.), «Регіональна політика: історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація» (2016 р.) тощо.

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладені у 15 наукових публікаціях, у т. ч. 4 – у наукових фахових виданнях з політичних наук України, 1 – у міжнародному науковому виданні, 10 – у матеріалах конференцій та інших виданнях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, дванадцяти підрозділів, висновків до кожного розділу, висновків, двох додатків та списку використаних джерел, який налічує 196 найменувань (23 сторінки). Загальний обсяг дисертації складає 205 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено мету, задачі, предмет та об'єкт, методологічну основу дослідження, наукову новизну, теоретичне і практичне значення, розкрито зв'язок дослідження з науковими програмами і темами.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні засади дослідження регіональної політики сучасних країн**» здійснено дослідження еволюційних засад регіональної політики сучасних країн, теоретико-

методологічних засад регіональних процесів та концепції регіонального розвитку.

Підрозділ 1.1 *«Еволюція теоретичних уявлень про регіональну політику в межах суспільних наук»* присвячено дослідженню основних понять регіональної політики в межах суспільно-політичних наук.

Значний вклад в дослідження регіональних процесів внесли О. Гранберг, Н. Горло, О. Євтушенко, Р. Калитчак, Т. Краснопольська, Г. Музиченко, С. Наумкіна, Т. Татаренко, В. Реутов, В. Рогатин, В. Чужиков та ін., на основі робіт яких встановлено взаємозв'язок понять «регіон», «регіоналізація», «регіональна політика» та «регіональний розвиток», які історично змінювали свій зміст та привели до сучасного тлумачення регіональної політики як складової державної політики просторового розвитку, яка має забезпечити сталий розвиток певної території, що носить назву «регіон». Останній тлумачиться як система, в якій відбувається виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних та нематеріальних благ і послуг, що має внутрішній механізм відтворення всіх своїх складових.

Підрозділ 1.2 *«Теоретико-методологічні підходи до дослідження регіональних процесів»* зосереджує увагу на методологічній основі сучасної регіональної політики.

Дослідження сутності регіональної політики відбувається за допомогою низки методологічних підходів. Інституційний підхід, який переважно застосовується в американській політичній традиції, зосереджує увагу на координації дій між різними рівнями влади при збереженні незалежності кожної з них у питаннях виняткового відання. Соціологічний підхід набув популярності в європейській політичній традиції і дозволяє охопити аналізом все розмаїття горизонтальних та вертикальних зв'язків у державній системі, оцінити взаємовплив різних соціально-політичних і економічних груп інтересів на розвиток політичного процесу як у державі загалом, так і в окремому регіоні.

Концепція перманентного розвитку є спробою поєднання зусиль перших двох підходів і спеціалізується на дослідженні соціально-політичних коренів регіональних процесів. З позицій концепції політичного підходу в основу угоди між усіма рівнями влади покладається прагнення політичних сил одержати від договору якомога більше вигоди відповідно до їх соціально-економічних інтересів.

У підрозділі 1.3. *«Теоретичне обґрунтування концепції регіонального розвитку»* здійснено аналіз сучасних регіональних теорій, авторами яких є відомі західні вчені А. Вебер, С. Денісон, М. Джаман, Х. Зіберт, В. Крісталлер, В. Лаунхардт, А. Леш, А. Предель, Й. Тюнен, а також вітчизняні – Т. Безверхнюк, М. Долішний, С. Дорогунцов, В. Поповкин, Д. Стеченко, В. Чужиков та ін.

Визначено, що регіональні теорії є результатом соціально-економічного розвитку суспільства, а її розвиток обумовлений певними регіональними процесами.

Міждисциплінарні підходи до розуміння соціально-економічної та політичної суті регіонального розвитку дозволяють розглядати його як систему, в якій відбувається виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ і послуг, з одного боку, та як систему з внутрішнім механізмом відтворення, яка включає фактори соціального і національного характеру.

У висновках до розділу 1 наголошується на необхідності переходу до концепції регіону як соціуму, яка крім економічного включає культурні, освітні, соціально-психологічні, політичні та інші аспекти життя.

Другий розділ роботи **«Концептуальні основи регіонального розвитку»** присвячено дослідженню регіонального розвитку в контексті сучасних концепцій суспільно-політичного розвитку.

У підрозділі 2.1 *«Регіональний розвиток в контексті сучасного глобалізаційного дискурсу»* наголошується, що внаслідок дії глобальних процесів поступово змінюється поняття «територіальності», оскільки зменшення різноманітних бар'єрів на рівні інтеграційних утворень поступово призводить до необхідності досягнення економічної самостійності на рівні регіону, а не тільки окремої держави. Відбувається перехід від концепції старого регіоналізму, у якому домінувала внутрішньо-орієнтована протекціоністська складова регіонального розвитку, до нового регіоналізму, який характеризується лібералізацією торгових відносин та появою глибоких форм інтеграційної взаємодії, гармонізацією макроекономічної політики національних законодавств тощо.

Підрозділ 2.2 *«Еволюція цілей та складових сталого простору»* присвячений аналізу змін в орієнтирах сталого розвитку, що відбулися протягом перших десятиліть ХХІ століття.

Сучасний зміст концепції сталого розвитку характеризується деталізацією своїх положень у вигляді цілей та визначених завдань щодо їх реалізації, а також посиленням взаємозалежності зв'язків між складовими сталого розвитку – економічною, соціальною та екологічною. Зазнало змін і ставлення до допомоги. Якщо раніше країнам, що розвиваються мали допомогти розвинуті країни, то наразі фінансова допомога на розвиток визнається лише як підмога, тоді як запорукою успішного економічного зростання та суспільного розвитку є ефективна державна політика та програми допомоги міжнародних інститутів, в першу чергу фінансових і регулюючих торгові відносини між країнами.

Змінилося й коло основних гравців-акторів сталого розвитку, до складу яких тепер відносять не лише національні уряди, а й представників бізнес-еліт, філантропів тощо. Крім того відбувається перенесення акцентів з національного рівня влади на регіональний, де саме відбувається сталий розвиток у сучасному світі. Це вимагає від всіх держав світу зосередити увагу уряду на регіональній політиці, зміст якої має найбільше відповідати цілям сталого розвитку та передбачати певні реальні механізми їх досягнення на місцях.

Підрозділ 2.3 «Сучасні орієнтири та критерії вимірювання просторового розвитку» доводить, що концепція просторового розвитку приваблює тим, що саме в цій сфері на стратегічному рівні відпрацьовуються конструктивність і оцінюється можливість реалізації практично всіх соціальних, економічних і політичних концепцій, інструментів і рішень.

Наразі в світі існує два способи сприяння регіональному розвитку – це політика вирівнювання та концепція «полюсів зростання», яка передбачає концентрацію зусиль на створенні точок зростання (найбільш капіталізованих регіонів) – територій, на яких у визначених умовах і у визначений час зосереджуються природні ресурси, людський капітал і управлінський потенціал у вигляді державної влади чи приватнопідприємницької ініціативи.

Уніфікованої методики оцінки регіонального просторового розвитку наразі не існує, тому є доцільним запропонувати комплексний організаційно-функціональний підхід до дослідження організаційно-економічного механізму управління просторовим розвитком регіону, який складається з трьох блоків: організаційно-управлінські показники, процесуально-управлінські та результативно-управлінські.

У висновках до розділу 2 підкреслюється, що концепції глобалізації, сталого та просторового розвитку знаходяться в рухомому стані, постійно удосконалюючи свої положення у зв'язку із необхідністю враховувати виклики сучасності.

Третій розділ роботи «**Інституціональні та організаційно-правові засади здійснення регіональної політики**» присвячено аналізу основних умов успішної реалізації регіональної політики в сучасних державах.

У підрозділі 3.1 «Вплив територіальної організації влади на зміст регіональної політики» аналізується залежність регіональної політики від способу територіальної організації влади.

В межах політико-правової теорії та практики ствердилися дві форми територіальної організації влади – федеративна та унітарна, однак глобальні інтеграційні процеси призводять до ствердження в сучасній політичній практиці ідей «нового федералізму». Саме за такого підходу можна досягти гармонії при розподілі владних повноважень і балансу інтересів сторін за умови взаємодії між ними та запобігти перекосу влади з боку будь-якого з суб'єктів регіональної політики.

Незалежно від виду територіальної організації влади в сучасних країнах світу відповідальність за регіональний розвиток покладається на державу. Це не тільки політико-правова відповідальність щодо здійснення всієї повноти суверенних прав на своїй території, а й обов'язки щодо забезпечення ефективного, рівномірного, стійкого просторово-територіального розвитку. Саме держава має створити відповідні умови (політико-правові, матеріальні, організаційні тощо) для забезпечення стратегічного формування просторової політики, формування кола суб'єктів її здійснення на регіональному рівні задля забезпечення добробуту населення по всій території країни.

Підрозділ 3.2 «Роль інституту регіонального самоврядування в регіональній політиці» присвячений визначенню впливу інституту регіонального самоврядування на розвиток регіонів.

Самостійним півнем публічної влади в сучасних державах, безпосередньо пов'язаним із регіональним розвитком, визнається інститут регіонального самоврядування. За стандартами Європейського Союзу воно визначається як право і здатність регіональних органів влади кожної держави мати виборчі органи, бути адміністративно розташованими між центральною і місцевою владою, користуватись прерогативами чи то самоорганізації, чи то повноваженнями, які делеговані їм центральною владою, здійснювати власне керівництво регіоном, забезпечуючи і гарантуючи інтереси населення. Важливою особливістю регіонального самоврядування є власна відповідальність регіонів (і органів влади, і місцевих жителів) за якість здійснюваної ними політики. Найбільш дієвим інструментом впливу на регіональну політику визнається депутатський корпус представницького органу регіонального самоврядування.

Підрозділ 3.3 «Матеріальне та ресурсне забезпечення регіонального розвитку» акцентує увагу на залежності регіональної політики від матеріального та фінансового забезпечення її реалізації.

Матеріальну основу регіонального розвитку сучасних держав забезпечують суспільні фінанси, які переважно складаються з бюджетів органів публічної влади різного рівня, представлених на рівні регіону. Без належної матеріальної та фінансової складової неможливо забезпечити реалізацію жодної програми розвитку, а створення такої бази законодавством сучасних держав покладено на державу. Сучасність вимагає від останньої зосередити якомога більше ресурсів саме на регіональному рівні, оскільки саме тут здійснюється сталий розвиток. Механізмом досягнення такого стану є бюджетна децентралізація, яка забезпечує підвищення ефективності розподілу ресурсів, стимулює участь регіонів (територіальної громади) у власному розвитку, сприяє підвищенню рівня життя населення, забезпечує рівний доступ громадян до гарантованих державою суспільних благ і послуг на всій території країни (або наддержавних утворень), створює умови для стійкого економічного розвитку, як окремих регіонів, так і країни загалом.

У висновках до розділу 3 зазначається, що сучасні держави задля досягнення стабільного розвитку вдаються до реформ, концептуальною основою яких є наближення до формату нового федералізму в політико-правовій площині, а також фіскального федералізму в сфері суспільних фінансів.

Четвертий розділ роботи «Практика здійснення регіональної політики в сучасних країнах світу» присвячено аналізу кращих практик регіонального розвитку.

Підрозділ 4.1 «Регіональна політика в країнах Європейського Союзу» аналізує регіональну політику за двома рівнями управління – наднаціональним та національним.

Наднаціональний рівень ставить за мету нівелювання регіональних диспропорцій та створення передумов для гармонійного розвитку регіонів. На цьому рівні відбулася певна еволюція цілей регіонального розвитку, в якості яких зараз постають: конвергенція, збільшення трудової зайнятості й конкурентоспроможності регіонів, європейська міжтериторіальна співпраця тощо. Фінансовими інструментами регіональної політики ЄС є структурні фонди – Європейський фонд регіонального розвитку, Європейський соціальний фонд та Фонд згуртування.

Національні політики країн-членів ЄС формуються з урахуванням основних програмних документів ЄС щодо регіонального розвитку, однак мають свої відмінності. Німеччина є прикладом кооперативної моделі федералізму з значними масштаби міжрегіонального перерозподілу бюджетних коштів. Італія є прикладом запровадження децентралізації у вигляді фіскального федералізму, згідно з яким всі передані у відання місцевої влади повноваження фінансуються за рахунок місцевих податкових надходжень. Іспанія характеризується трирівневою моделлю взаємин центру і регіонів, де для урегулювання сторін запроваджено практику спільних зібрань з метою обговорення і прийняття угод з проблем, які представляють найбільшу важливість для держави автономій.

Підрозділ 4.2 *«Досвід запровадження регіонального розвитку в інших країнах світу»* присвячений аналізу досвіду США, Латинської Америки, Китаю, Індії, Японії та ін.

На відміну від європейських країн, в США регіональна політика також передбачає державне втручання, однак воно носить адресний характер, спрямований на вирішення локальних регіональних проблем. Федеральна влада переймається питаннями підтримки єдиного по всій державі рівня доходів населення, яке досягається шляхом надання грантів. Крім того держава стимулює регіони до пошуку власних джерел розвитку, зокрема шляхом створення підприємницьких зон, кластерів, технопарків тощо.

Досвід країн Латинської Америки є досить корисним для України як приклад неспроможності неоліберальної моделі регіональної політики, що складається з соціальної складової та міського планування, забезпечити сталий розвиток та добробут населення без застосування інших економічних важелів, а також відсутності стабільності в суспільстві та наступності в підходах до регіональної політики.

У підрозділі 4.3 *«Еволюційні засади та орієнтири сучасної регіональної політики України»* здійснено аналіз розвитку регіональної політики в Україні часів незалежності.

Регіональна політика в Україні наразі перебуває в стані свого реформування на шляху до децентралізованої держави, заснованої на концепції фіскальної самодостатності місцевих громад та сталому регіональному розвитку. На здійснення сучасної регіональної політики впливає низка чинників, як зовнішнього (світова криза, глобалізація, військове протистояння тощо), так і внутрішнього характеру (відсутність єдиних цінностей, стратегічних документів, політична нестабільність,

конкуренція регіональних еліт, недосконалість кадрів тощо), що носять ознаки викликів для її подальшої реалізації.

Задля зміцнення регіональної політики в Україні доцільним є запровадження стратегічного планування на рівні кожного регіону. Розробка таких стратегій має відбуватися за певними правилами, що передбачають участь всіх громадських, приватних і владних інституцій, вибір дійсно вагомих орієнтирів розвитку (пріоритетів), узгодженість з іншими стратегічними документами держави тощо.

У висновках до розділу 4 зазначається, що загальносвітовою тенденцією щодо концептуалізації регіональної політики є концепція сталого розвитку та неоліберальний підхід до змісту державної політики.

У висновках дисертаційного дослідження наголошено, регіональна політика є важливою складовою державної політики сучасних країн світу та України зокрема, основний зміст якої полягає у здійсненні сталого регіонального розвитку та передбачає залучення всіх акторів регіонального соціально-економічного та політичного процесів до реалізації стратегічних напрямів розвитку населення в межах певної території. Розвиток глобалізаційних процесів змушує державу до децентралізаційних процесів щодо управління національним розвитком шляхом зміцнення регіонального рівня влади та самоврядування, що актуалізує регіональну політику як напрям науково-теоретичної рефлексії та політико-правової практики. Отже, регіональний розвиток, його організаційне, інституційне та матеріальне забезпечення стає першочерговим завданням сучасної держави як політичного інституту.

1. Еволюція теоретичних уявлень про зміст регіональних процесів засвідчила наявність декількох концепцій регіону, серед яких орієнтиром для ствердження в політичній практиці вважається концепція регіону як соціуму, яка крім економічного включає культурні, освітні, медичні, соціально-психологічні, політичні та інші аспекти життя регіональної спільноти.

2. Серед методологічних підходів, які застосовуються до аналізу регіональних процесів традиційно виділяють: інституціональний, соціологічний, концепцію перманентного розвитку, політичний, елітарний тощо. Найбільшою популярністю користуються інституціональний та соціологічний підходи, які доповнюються запровадженням елітарного та правового підходів, здатних вмістити вплив регіональних еліт та специфіку розподілу владних повноважень між центрами влади в державі на регіональний політичний процес.

3. Кожна країна обирає власну модель регіональної політики, яка відповідає світовим орієнтирам сталого розвитку, національним інтересам і потребам просторового розвитку та ґрунтується на принципах системності, ієрархічності, динамічності, відкритості, стійкості, інституційної визначеності тощо. На розвиток регіональної політики впливають внутрішні і зовнішні чинники. Внутрішні чинники пов'язані з економічними, політичними, культурними, історичними особливостями розвитку територій, а зовнішні здійснюють вплив субрегіонального та глобального характеру.

4. До концептуальних засад сучасного світового суспільно-політичного розвитку віднесено концепції глобалізації, сталого та просторового розвитку. Теорії глобалізації є найбільш поширеними в суспільних науках щодо пояснення змісту сучасних суспільно-політичних та економічних процесів в суспільстві, концепція сталого розвитку отримала всесвітнього визнання завдяки закріпленню її основних положень в програмних документах ООН в якості цілей глобального розвитку, а концепція просторового розвитку є стратегічним уявленням про складові розвитку певного територіального простору, що виходить за ознаки географічної територіальності та вміщує природний та людський капітал.

5. Еволюція орієнтирів глобалізаційного дискурсу свідчить про ствердження глобальних ознак процесів регіоналізації, де регіональна економічна інтеграція стає частиною більш загального явища – регіоналізму, що глобалізується, а самі регіони стають важливою компонентою глобалізаційного розвитку. В межах еволюції орієнтирів світового сталого розвитку зазнали змін не тільки основні цілі, а й ставлення світової спільноти до допомоги країнам, що розвиваються. Наразі фінансова допомога на розвиток визнається лише як підмога, тоді як запорукою успішного економічного зростання та суспільного розвитку є ефективна державна політика та програми допомоги міжнародних інститутів. В межах концепції просторового розвитку відбулася зміна способів сприяння регіональному розвитку, серед яких ствердилися два основні – це політика вирівнювання та концепція «полюсів зростання», яка передбачає концентрацію зусиль на створенні точок зростання – територій, на яких у визначених умовах і у визначений час зосереджуються природні ресурси, людський капітал і управлінський потенціал.

6. Регіональна політика сучасних країн залежить від характеру та способу територіальної організації влади в державі, оскільки територія є одночасно і матеріальним вираженням, і просторовим виміром верховенства, незалежності, повноти влади народу, який проживає на визначеній території. Відповідальність за регіональний розвиток покладається на державу за будь-якої форми держави. Це не тільки політико-правова відповідальність щодо здійснення всієї повноти суверенних прав на своїй території, а й обов'язки щодо забезпечення ефективного, рівномірного, стійкого просторово-територіального розвитку. Саме держава має створити відповідні умови для забезпечення стратегічного формування просторової політики, формування кола суб'єктів її здійснення на регіональному рівні задля забезпечення добробуту населення по всій території країни.

7. Реалізація регіональної політики залежить від рівня розвитку системи місцевого самоврядування. Інститутом публічної влади, безпосередньо пов'язаним із регіональним розвитком, визнається інститут регіонального самоврядування, який визначається як право і здатність регіональних органів влади кожної держави мати виборчі органи, бути адміністративно розташованими між центральною і місцевою владою, користуватись прерогативами чи то самоорганізації, чи то повноваженнями,

які делеговані їм центральною владою, здійснювати власне керівництво регіоном, забезпечуючи і гарантуючи інтереси населення.

8. Матеріальну основу для здійснення регіональної політики сучасних держав забезпечують суспільні фінанси. Відповідальність за їх повноту та ефективне використання покладається на державу. Сучасність вимагає від останньої зосередити якомога більше ресурсів саме на регіональному рівні, оскільки саме тут здійснюється сталий розвиток. Механізмом досягнення такого стану є фіскальна децентралізація, яка стимулює участь регіонів у власному розвитку, сприяє підвищенню рівня життя населення, забезпечує рівний доступ громадян до гарантованих державою суспільних благ і послуг на всій території країни, створює умови для стійкого економічного розвитку, як окремих регіонів, так і країни загалом.

9. Аналіз світової практики здійснення регіональної політики підтвердив тезу про дотримання провідними країнами світу основних цілей концепції сталого розвитку та неоліберальної державної політики в процесі здійснення національної політики. Майже всі країни світу запровадили, або знаходяться на шляху до децентралізації державної політики із збереженням практики державного втручання в регіональний розвиток шляхом запровадження фіскального федералізму. Інструментами державної політики регіонального розвитку залишаються планування та прогнозування, фіскальна політика та економічні регулятори. Кожна з країн світу обирає власні інструменти та будує національну модель регіонального розвитку, що виправдано наявністю значних відмінностей в соціально-економічному, історичному, культурно-ментальному тощо розвитку.

10. Особливістю регіональної політики країн Європейського союзу є наявність двох самостійних, однак у той же час взаємопов'язаних рівнів її регулювання та здійснення. Наднаціональний рівень ставить за мету нівелювання регіональних диспропорцій та створення передумов для гармонійного розвитку регіонів по всій території ЄС. Національні політики формуються з урахуванням основних програмних документів ЄС щодо регіонального розвитку, однак мають свої відмінності. Німеччина є прикладом кооперативної моделі федералізму з збереженням практики міжрегіонального перерозподілу бюджетних коштів задля стимулювання розвитку територій. Італія є прикладом запровадження децентралізації у вигляді фіскального федералізму. Іспанія запровадила практику урегулювання сторін шляхом спільних зібрань для обговорення і ухвалення рішень з проблем, які представляють найбільшу важливість для держави автономій.

11. Розуміючи вагомість регіонального розвитку для національної політики сучасних держав, останні звертаються до реформ, основний зміст яких полягає у формуванні самодостатніх територіальних одиниць (адміністративно-територіальні реформи), зміцненні інституту місцевого та регіонального самоврядування (муніципальні реформи), розвитку регіональної демократії тощо. Концептуальною основою таких реформ є наближення до формату нового федералізму в політико-правовій площині, а

також фіскального федералізму в сфері суспільних фінансів. Узагальнено всі ці ідеї поєднані в децентралізаційних процесах, які є актуальними для більшості країн Латинської Америки, Центральної та Східної Європи та Україні зокрема. Аналіз досвіду запровадження таких реформ в країнах світу доводить, що успіху досягають ті країни, де процеси відбуваються послідовно, спираються на політичну стабільність, ініціюються знизу та підтримуються усім суспільством.

12. Регіональна політика в Україні часів незалежності пройшла певну еволюцію та наразі перебуває в стані свого реформування на шляху до децентралізованої держави, заснованої на концепції фіскальної самодостатності місцевих громад та сталого регіонального розвитку. На здійснення сучасної регіональної політики впливає низка чинників, як зовнішнього (світова криза, глобалізація, військове протистояння тощо), так і внутрішнього характеру (відсутність єдиних цінностей, стратегічних документів, політична нестабільність, конкуренція регіональних еліт, недосконалість кадрів тощо), що носять ознаки викликів для її подальшої реалізації. Водночас є певні позитивні зрушення в процесі реформування, які стосуються запровадженого механізму фіскальної децентралізації, в наслідок якого новоутворені місцеві громади, які пройшли шлях об'єднання через неспроможність забезпечувати себе, отримали достатні матеріальні ресурси для подальшого розвитку. Разом з тим процеси децентралізації в Україні мають дістати подальшого розвитку, у зв'язку з чим запропоновано наступні рекомендації:

- при формуванні регіональної політики доцільно запровадити практику стратегічного просторового планування, концептуальною основою якого має стати дотримання цілей сталого розвитку та визначення найбільш вагомих для кожного регіону пріоритетів розвитку;

- при здійсненні регіональної політики слід наслідувати досвід провідних країн світу щодо інструментів державного регулювання регіонального розвитку, а саме: планування та прогнозування, фіскальна політика (зміцнення доходної бази територіальних одиниць, міжбюджетні трансферти, податкові пільги тощо) та економічні регулятори (сприяння створенню підприємницьких зон, вільних економічних зон, кластерів, технопарків тощо);

- при аналізі ефективності регіональної політики доцільно запровадити комплекс індикаторів якості, до якого входять організаційно-управлінські, процесуально-управлінські та результативно-управлінські показники розвитку.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Chelak O. Evaluation of the regional policy and its instruments in the European Union // *Evropsky Politicky a Pravni Diskurz*. – 2016. – Svazek 3. – Vydani 1. – P. 43–47.

2. Челак О. П. Вплив форми державного устрою на зміст регіональної політики сучасних держав / О. П. Челак // Молодий вчений. – 2016. – № 8. – С. 132–136.
3. Челак О. П. Регіональна політика в умовах сталого розвитку / О. П. Челак // Грані. – 2016. – № 8(136). – С. 118–123.
4. Челак О. П. Роль інститутів місцевого самоврядування в упровадженні регіональної політики держави / О. П. Челак // Науковий вісник ОНЕУ. – 2016. – № 9 (241). – С. 187–200.
5. Челак О. П. Теоретичні аспекти дослідження регіонального розвитку / О. П. Челак // Politicus. Науковий журнал. – 2016. – № 2. – С. 34–37.
6. Челак О. П. Внесок теорій регіонального розвитку в розроблення концептуальних засад регіональної політики сучасних держав / О. П. Челак // Politicus. Науковий журнал. – 2016.– № 3. – С. 24–27.
7. Челак О. П. Роль громадянського суспільства у розробці та реалізації нової регіональної політики / О. П. Челак // Актуальні проблеми взаємодії громадянського суспільства і Збройних Сил України: зб. матеріалів Міжнародної наук.-практич. конференції / За ред. О. Л. Кармаман, С. О. Вовк, І. М. Шокіної. – Старобільськ: ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка, 2015. – С. 104–106.
8. Челак О. П. Регіональна політика як уособлення просторового розвитку сучасних країн / О. П. Челак // Всеукраїнська науково-практична Інтернет-конференція «Гуманітарний всесвіт: люди, ідеї, події», Львів, 2015. – Режим доступу : <http://ubgd.lviv.ua/moodle/mod/folder/view.php?id=8329>
9. Челак О. П. Нові можливості структурних фондів ЄС в новому програмному періоді 2014–2020 рр. / О. П. Челак // Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів: Матеріали науково-практичної конференції, Одеса, 24 грудня 2015 р. / За заг. ред. Іжі М. М., Кривцової В. М. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2016. – С. 153–156.
10. Челак О. П. Розвиток територій як завдання європейської регіональної політики / О. П. Челак // Сучасна українська держава: вектори розвитку та шляхи мобілізації ресурсів: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 13 лютого 2016 р. – Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2016. – С. 125–127.
11. Челак О. П. Вплив територіального поділу держави на зміст регіональної політики сучасних країн / О. П. Челак // Роль та місце правоохоронних органів у розбудові демократичної правової держави: матеріали VIII міжнар. наук-практич. конференції, м. Одеса, 25 березня 2016 р. – Одеса: ОДУВС, 2016. – С. 116–117.
12. Челак О. П. Організаційно-правові засади боротьби з корупцією в країнах V4 / О. П. Челак // Країни Східного партнерства – V4: проблеми і перспективи співпраці: матеріали міжнар. науково-практичної

- конференції, м. Одеса, 22 квітня 2016 р. – Одеса: ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2016. – С. 72–75.
13. Челак О. П. Регіональний вимір концепції сталого розвитку: світові тенденції та Україна / О. П. Челак // Філософський дискурс ХХ століття: спроба теоретичного прогнозу: матеріали міжвузівського круглого столу, м. Одеса, 18 листопада 2016 р. – Одеса: ОДУВС, 2016. – С. 138–141.
14. Челак О. П. Форма державного устрою і регіональна політика сучасних держав: змістовна та функціональна взаємообумовленість / О. П. Челак // Регіональна політика : історичні витоки, законодавче регулювання, практична реалізація [зб. наук. пр.]. – Матеріали Другої Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14-15 грудня 2016 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. нац. ун-т будівництва і архітектури та ін. – Економічна думка. – 2016. – В 2-х ч. – Ч. 1. – 300 с. – С. 30–37.
15. Челак О. П. Регіональна політика як складова державної політики сучасних країн / О. П. Челак // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. – Вип. 56. – Одеса : Фенікс, 2015. – С. 211–219.

АНОТАЦІЯ

Челак О. П. Регіональна політика України в контексті зміни світових орієнтирів просторового розвитку. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути і процеси. – Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Одеса, 2017.

Досліджено вплив світових концепцій суспільно-політичного та економічного розвитку на зміст та реалізацію регіональної політики. Зазначено, що зміни в формуванні та здійсненні регіональної політики сучасних країн світу та в Україні зокрема пов'язані зі змінами концептуальних засад суспільного розвитку, а також національними умовами та особливостями соціального, політичного, економічного характеру.

Досвід провідних країн світу щодо реалізації політики регіонального розвитку засвідчив високу роль держави в цих процесах, яка дотримується неоліберальної теорії державної політики задля досягнення цілей сталого розвитку та в якості інструментів державного регулювання обирає планування, фіскальну політику та важелі підвищення економічної активності суб'єктів регіонального розвитку.

Проведено аналіз еволюції регіональної політики України часів незалежності та визначено доцільність її подальшого реформування шляхом зміцнення стратегічного планування, створення умов для фіскальної децентралізації та посилення ролі регіонального самоврядування.

Ключові слова: регіон, регіональна політика, регіональний розвиток, сталий розвиток, просторовий розвиток, децентралізація, фіскальний

федералізм, регіональне самоврядування, місцеве самоврядування, адміністративно-територіальна реформа.

АННОТАЦИЯ

Челак А. П. Региональная политика Украины в контексте изменений мировых ориентиров пространственного развития. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Государственное учреждение «Южно-Украинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского», Одесса, 2017.

Региональная политика является важной составляющей государственной политики современных стран мира и Украины в частности, основной смысл которой заключается в осуществлении устойчивого регионального развития и предусматривает привлечение всех акторов регионального социально-экономического и политического процессов к реализации стратегических направлений развития населения в пределах определенной территории.

К концептуальным основам современного мирового общественно-политического развития отнесены концепции глобализации, устойчивого и пространственного развития. Эволюция ориентиров глобализационного дискурса свидетельствует об утверждении глобальных признаков процессов регионализации, где региональная экономическая интеграция становится частью более общего явления – глобализирующегося регионализма, а сами регионы становятся важной компонентой глобализационного развития. В рамках эволюции ориентиров мирового устойчивого развития изменились не только основные цели, но и отношение мирового сообщества к помощи развивающимся странам. Сейчас финансовая помощь на развитие признается только как подспорье, тогда как залогом успешного общественного развития является эффективная государственная политика и программы помощи международных институтов. В рамках концепции пространственного развития произошла смена способов содействия региональному развитию, среди которых утвердились два основных – это политика выравнивания и концепция «полюсов роста», которая предусматривает концентрацию усилий на создании точек роста – территорий, на которых в определенных условиях и в определенное время сосредотачиваются природные ресурсы, человеческий капитал и управленческий потенциал.

Региональная политика современных стран зависит от характера и способа территориальной организации власти в государстве. Ответственность за региональное развитие возлагается на государство при любой форме государства. Это не только политико-правовая ответственность за осуществление всей полноты суверенных прав на своей территории, но и

обязанности по обеспечению эффективного, равномерного, устойчивого пространственно-территориального развития.

Институтом публичной власти, непосредственно связанным с региональным развитием, признается институт регионального самоуправления, которое определяется как право и способность региональных органов власти каждого государства иметь избирательные органы, быть административно расположенными между центральной и местной властью, пользоваться прерогативами самоорганизации или полномочиями, делегированными им центральной властью, осуществлять собственное руководство регионом, обеспечивая и гарантируя интересы населения.

Материальную основу для осуществления региональной политики современных государств обеспечивают публичные финансы. Ответственность за их полноту и эффективное использование возлагается на государство. Механизмом достижения такого состояния является фискальная децентрализация, которая стимулирует участие регионов в собственном развитии, способствует повышению уровня жизни населения, обеспечивает равный доступ граждан к гарантированным государством общественным благам и услугам на всей территории страны, создает условия для устойчивого экономического развития, как отдельных регионов, так и страны в целом.

Анализ мировой практики осуществления региональной политики показал, что все страны мира стремятся к децентрализации государственной политики с сохранением практики государственного вмешательства в региональное развитие путем введения фискального федерализма. Инструментами государственной политики регионального развития остаются планирование и прогнозирование, фискальная политика и экономические регуляторы. Каждая из стран мира выбирает собственные инструменты и строит национальную модель регионального развития, что оправдано наличием значительных различий в социально-экономическом, историческом, культурно-ментальном и т.д. развитии.

Понимая значимость регионального развития для национальной политики современных государств, последние обращаются к реформам, основное содержание которых заключается в формировании самодостаточных территориальных единиц (административно-территориальные реформы), укреплении института местного и регионального самоуправления (муниципальные реформы), развития региональной демократии и т.д. Концептуальной основой таких реформ является приближение к формату нового федерализма в политико-правовой плоскости, а также фискального федерализма в сфере публичных финансов. Анализ опыта внедрения таких реформ в странах мира доказывает, что успеха добиваются те страны, где процессы происходят последовательно, опираются на политическую стабильность, иницируются снизу и поддерживаются всем обществом.

Региональная политика в Украине находится в состоянии своего реформирования на пути к децентрализованному государству, основанному на концепции фискальной самодостаточности местных общин и устойчивом региональном развитии.

Ключевые слова: регион, региональная политика, региональное развитие, устойчивое развитие, пространственное развитие, децентрализация, фискальный федерализм, региональное самоуправление, местное самоуправление, административно-территориальная реформа.

SUMMARY

Chelak O. P. Regional Policy of Ukraine in the context of changing global benchmarks of spatial development. – Manuscript.

Thesis to obtain the scientific degree of Candidate of Political Science after specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odessa, 2017.

The impact of world conceptions of the political and economic development on the content and implementation of regional policy is analyzed in the Thesis. Indicated that changes in the formulation and implementation of regional policies modern countries and in Ukraine related to changes in conceptual foundations of social development as well as national social, political, economic conditions.

The experience of leading countries for the implementation of regional development policy showed a high state role in these processes, which follows the neoliberal theory of public policy to achieve sustainable development. As tools of state regulation they elect planning, fiscal policy instruments and increase economic activity of regional development.

The analysis of the evolution of regional policy of Ukraine since independence and determines feasibility of further reform by strengthening strategic planning, creation of conditions for fiscal decentralization and strengthening the role of regional governments.

Key words: region, regional policy, regional development, sustainable development, spatial development, decentralization, fiscal federalism, regional government, local government, administrative and territorial reform